

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ЖУРНАЛІСТИКИ

**«МОВНЕ ПИТАННЯ» У ПРОМОВАХ РОСІЙСЬКИХ ПОЛІТИКІВ
ЗА 2022-2023 РОКИ: КОМУНІКАТИВНИЙ, ПРАВОВИЙ ТА
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТИ**

Кваліфікаційна робота
студентки 4 курсу, групи ЛЖ-42,
першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти,
спеціальності 061 «Журналістика»
Пажиної Лілії Олександрівни

Керівник:

Копилова Лариса Анатоліївна,
кандидат наук із соціальних
комунікацій, доцент кафедри
журналістики

Харків– 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ТА ПРОМОВИ ПОЛІТИКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЇЇ ВЕДЕННЯ.....	5
1.1. Публічні промови політиків як частина інформаційної війни.....	5
1.2. Дослідження промов у контексті “інформаційної війни”.....	6
Висновки до Розділу I.....	7
РОЗДІЛ II. СПРОСТУВАННЯ ОСНОВНИХ РОСІЙСЬКИХ ТЕЗ ЩОДО УКРАЇНСЬКОГО “МОВНОГО ПИТАННЯ”.....	10
2.1. Аналіз мовного законодавства України та Російської Федерації на прикладі промов російських політиків.....	10
2.2. Мовне питання в статистичних даних та соціологічних опитуваннях.....	22
Висновки до Розділу II.....	27
РОЗДІЛ III. КОНТРАРГУМЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СТОРОНИ ЩОДО “МОВНОГО ПИТАННЯ”.....	30
3.1. Аналіз основних українських контраргументів.....	30
3.2. Аналіз виявлених фактів дискримінації української мови.....	33
Висновки до Розділу III.....	37
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43

ВСТУП

Українське “мовне питання” особливо гостро постало після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України у 2022 році. Активного розголосу цій темі надають як і українські, так і російські політики. Тому нині “мовне питання” в Україні набуло не лінгвістичного, а політичного характеру, адже представники Російської Федерації використовують його як виправдання скоєних воєнних злочинів.

Актуальність дослідження полягає в тому, що саме захист російськомовного населення став однією з оголошених Росією причин вторгнення 2022 в Україну. Російська Федерація активно просуває тезу, ніби український уряд всіляко забороняє російську мову в країні. Мова є потужним чинником впливу на маси, тому російський уряд прагне зберегти в Україні російську мову як основну або принаймні захищену. Оскільки це ідеологічне питання використовується як підстава для пропаганди й воєнного насильства, то зараз гостро постає необхідність у його дослідженні.

Метою є на конкретних прикладах з'ясувати, як російська сторона інтерпретує українське “мовне питання”. Щоб спростувати основні тези, котрі стосуються “мовного питання” із виступів російських політиків за 2022–2023 роки. А також продемонструвати, як українські політики представляють “мовне питання” у своїх промовах і виступах, і проаналізувати їхні основні контраргументи до висунутих тез російських представників.

Тому серед **завдань**:

- окреслити, які основні тези стосовно “мовного питання” просувають російські політики, розкрити їхнє комунікаційно-правове підґрунтя;
- продемонструвати конкретними прикладами, як українські політики репрезентують українське “мовне питання”;
- відстежити, чому обрані вислови російських політиків є хибними та маніпулятивними.

Об'єкт дослідження: виступи російських та українських політиків та публічних діячів.

Предмет дослідження: комунікативний, правовий та історичний аспекти висвітлення російськими та українськими політиками “мовного питання” в Україні в 2022–2023 роках.

Методами дослідження є емпіричні й теоретичні. До перших належать перегляд виступів російських та українських політиків та опис на їхніх основі. Теоретичними є аналіз українських та російських законів, даних офіційних опитувань, їхній синтез, класифікація та узагальнення.

При збиранні джерельної бази ми користувалися сервісами VPN, аби мати змогу зайти на російські сайти. Це допомогло дослівно процитувати російських політиків, аби висвітлення питання було документальним.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ II

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ТА ПРОМОВИ ПОЛІТИКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЇЇ ВЕДЕННЯ

1.1. Публічні промови політиків як частина інформаційної війни

За загальним визначенням, інформаційна війна – це “вплив на населення іншої країни у мирний або військовий час через розповсюдження певної інформації” [12]. Інформація може розповсюджуватися усіма доступними каналами зв’язку, зокрема за допомогою телебачення, радіо, Інтернету тощо [12].

Людина є надзвичайно схильною до впливу засобів масової інформації, через що здатна легко стати об’єктом маніпуляції та дезінформації в ході інформаційної війни. Розповсюдження провокаційних, часто маніпулятивних, напів або зовсім не правдивих тверджень мають на меті дезіорієнтувати аудиторію, вплинути на її психоемоційний стан, вселити певні потрібні ідеї та уявлення. У створеному нестабільному стані надалі легше залякати людину, змусити повірити у вигідні факти та змінити її точку зору. І як наслідок це дає контроль над розумом реципієнта, його уявленнями та діями, котрими в подальшому можна користуватися у власних корисливих цілях [12].

Одним із способів ведення інформаційної війни є розповсюдження інформації відомими особистостями, котрі користуються авторитетом. На політичній арені цими особистостями стають політики, котрі висловлюються на інтерв’ю, офіційних зустрічах, самітах, конференціях і в персональних зверненнях. Аудиторія довіряє почутій інформації, тому мимохить стає інструментом інформаційної війни.

Твердження, висловлені політиками, тим паче тих країн, котрі перебувають у воєнному стані, можуть містити дезінформацію та маніпуляції, аби вплинути на думки якомога більшої кількості слухачів. Політик – це особа, котра представляє країну на міжнародному рівні, тож її слова стають

буквальною репрезентацією подій для широкої аудиторії. Його слова – це пряме джерело, із якого інформацію дізнаються всі інші особи та установи. Саме тому промови часто стають і першоджерелом пропаганди, яка може зумисно висвітлюватися офіційними представниками країн і уповноваженими особами задля ведення інформаційної війни, розповсюдження фейкових тверджень і впливу на громадську думку.

Саме тому є сенс дослідження промов політиків та високопоставлених особистостей задля відокремлення правдивої та хибної інформації та формування особистого неупередженого бачення певної ситуації.

Ця робота має на меті саме це: проаналізувати промови російських та українських політиків за 2022–2023 роки, котрі стосуються “українського мовного питання”, і обґрунтувати висловлені тези з точки зору їх правдивості або, ж навпаки, хибності. Це допоможе створити незаангажоване та неупереджене уявлення стосовно “українського мовного питання”, аби в подальшому аудиторія змогла сформувану свою позицію з цього приводу.

Отже, ця наукова робота не є частиною інформаційної війни, адже в ній висвітлено лише задокументовані та доведені факти, що є у вільному доступі для пересічного читача.

1.2. Дослідження промов у контексті «інформаційної війни»

Промови політиків та публічних особистостей як інструмент ведення інформаційної війни вже був висвітлений у медіапросторі. Зокрема, значний внесок у дослідження цього питання зробив Центр протидії дезінформації. Він є чинним органом Ради національної безпеки та оборони України, заснованим у 2021 році [45].

Головною метою діяльності є підтримка цілісності інформаційного простору України, виявлення дезінформації, пропаганди, маніпуляцій та іншого негативного інформаційного впливу та протидія цьому. Зокрема, робота Центру зосереджена на боротьбі з фейками та хибними твердженнями

в медіа-просторі, аби вберегти суспільство від деструктивних наслідків Інтернет-пропаганди [45].

За час свого існування орган викрив велику кількість фейків, зокрема у промовах російських політиків, що є дотичним із метою цієї наукової роботи. Шляхом розбору фактів були спростовані неправдиві твердження, виголошені політиками на різноманітних публічних заходах із метою дезінформації та введення аудиторії в оману. Випущена велика кількість досліджень і спростувань на основі сказаної в ефірі інформації, наприклад, такі матеріали: “Як Лавров пояснює російський терор” [9], “Чому росіяни виправдовують вторгнення в Україну” [46] тощо. Ці розслідування апелюють до тез сказаних російськими політиками стосовно “українського мовного питання”. Шляхом розбору фактів, даних із офіційних джерел, офіційній статистиці та зверненням до законодавства ці тези спростовуються. Автори матеріалів вказують на факти дезінформації та маніпуляції, попереджуючи аудиторію, аби та не піддалася впливу пропаганди.

Тож Центр протидії дезінформації є офіційним джерелом, котре бере участь у протидії інформаційній війні шляхом виявлення, дослідження, аналізу та спростування фейків. Цей орган забезпечує інформаційну безпеку в медіа просторі, слідкує за можливими інформаційними загрозами та здійснює заходи протидії виявленим способам маніпуляції та пропаганди. Своєю роботою організація допомагає запобігти сторонньому впливу на громадську думку та сприяє підвищенню медіаграмотності серед суспільства.

Висновки до Розділу I

Отже, інформаційна війна є процесом розповсюдження інформації, часто маніпулятивної, із метою вплинути на світогляд, позиції та думку суспільства. Публічні промови політиків є одним із способів розповсюдження подібної інформації. Політичні діячі – це офіційні обличчя країн, тому населення вірить сказаним ними повідомленням значно більше ніж просто опублікованим у ЗМІ незалежними журналістами [12].

Саме тому промови політиків можуть містити дезінформацію, маніпуляцію та пропаганду, аби схилити якомога більшу частку населення до вигідної їм позиції. Тоді слухачі й самі мимоволі стають інструментом ведення інформаційної війни.

Тому постає гостра необхідність у дослідженні промов політиків та високопоставлених особистостей задля чіткого відокремлення фейкової інформації від правдивої серед усієї, що транслюється в соціум. Це допоможе не стати жертвою пропаганди та сформуванню особисте та неупереджене бачення певної ситуації.

На це і спрямована ця робота – аналіз виступів російських та українських політиків за 2022-2023 роки, котрі стосувалися українського “мовного питання” та дослідження правового, комунікативного та історичного підґрунтя озвучених тверджень. Тож це наукове дослідження не є частиною інформаційної війни, адже має на меті лише аналіз фактичного цитатного матеріалу та його зіставлення з офіційними даними.

Промови політиків як складова інформаційної війни вже були досліджені в українському медіапросторі. Значну роботу в розробці цього питання провів Центр протидії дезінформації, котрий є чинним органом Ради національної безпеки та оборони України.

Організація має за мету нагляд за інформаційним простором України та захист його цілісності за потреби. За допомогою численних досліджень Центр протидії дезінформації веде успішну боротьбу з маніпуляціями, фейками та пропагандою в Інтернеті. Особливу увагу він приділяє саме промова посадовців, політиків та держслужбовців, котрі використовують свій авторитет і довіру в корисливих цілях, просуваючи необхідні їм цінності та позиції шляхом обману та дезінформації [45].

Співробітниками організації було викрито десятки випадків маніпуляцій громадською думкою серед промов політиків на різноманітних інтерв'ю, самітах, зустрічах, під час офіційних виступів та звернень. Апелюючи до реальних достовірних фактів, законодавства та задокументованих історичних

подій, Центр протидії дезінформації спростовує фейки, зокрема російські, котрі досить часто з'являються в українському медіапросторі з метою дезорієнтувати суспільство, посіяти паніку, вплинути на національну самосвідомість, підірвати довіру до влади тощо [45].

Тож своєю роботою: дослідженнями, відкриттями та розслідуваннями, організація допомагає запобігати сторонньому впливу на громадську думку та сприяє підвищенню медіаграмотності серед суспільства.

РОЗДІЛ II

СПРОСТУВАННЯ ОСНОВНИХ РОСІЙСЬКИХ ТЕЗ ЩОДО УКРАЇНСЬКОГО «МОВНОГО ПИТАННЯ»

2.1. Аналіз мовного законодавства України та Російської Федерації на прикладі промов російських політиків

На засіданні Ради Безпеки ООН 22 вересня 2022 року у своєму виступі міністр іноземних справ Російської Федерації Сергій Лавров зазначив: “В останні роки київський режим проводив тотальний фронтальний наступ на російську мову, безкарно обмежував у правах російське та російськомовне населення України” [7]. Далі політик конкретизує та вказує на ухвалення “скандальних”, на його думку, законів: “... про освіту в 2017, про забезпечення функціонування української мови як державної - 2019 рік, про повну середню освіту – 2020 рік, про корінні народи України – 2021 рік” [7]. І потім підсумовує сказане в аспекті “мовного питання”: “Всі вони націлені на витіснення російської мови, по суті її повну заборону” [7].

Що передбачає закон “Про освіту” 2017 року, на який досить часто відсилається Лавров. Одним із ключових нововведень згідно з ним стало ширше впровадження державної мови у навчанні. При цьому окрема увага приділена нацменшинам України [32]. Ключовими є такі положення:

- “Особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти... поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини” [32]. Тож обов’язковим є навчання державною мовою, проте паралельно з цим дозволяється навчання мовою нацменшин. Це право є затвердженим і гарантованим на законодавчому рівні [32].

- “Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, гарантується право на вивчення мови відповідних корінного народу чи національної меншини” [32]. Подібно законодавче затверджено, що

національні меншини мають повне право на вивчення власної мови в закладах освіти України [32].

Цілком логічно, що українська мова як державна є обов'язковою для вивчення, так само, як і російська мова в Російській Федерації. Для національних меншин створюються відповідні умови, де на рівні з державною, вони мають гарантоване право вивчати і мову своїх корінних народів: “Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, іноземцям та особам без громадянства створюються належні умови для вивчення державної мови” [32].

Підстав для “скандальності” цього закону, як стверджував Лавров немає [7]. Адже як і в Україні, так і в Російській Федерації, державна мова – є мовою навчання та освіти: це затверджено законодавством у мовних законах.

Подібна ситуація й з законом “Про повну загальну середню освіту” 2022 року. Українська мова – є офіційною мовою сфери освіти, але при цьому зберігаються права національних меншин [33]. Жодного пригнічення чи утиску цих мов немає, це підтверджують наступні положення:

- “Особам, які належать до корінних народів або національних меншин України, гарантується і забезпечується право вивчати мову відповідного корінного народу або національної меншини” [33]. Це реалізується в усіх можливих закладах та установах освітнього характеру, а саме “в державних, комунальних і корпоративних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства” [33].

- “Особи, які належать до національних меншин України, мають право здобувати початкову освіту ... мовою відповідної національної меншини поряд з державною мовою” [33].

- “Право на навчання мовою корінного народу чи національної меншини України поряд із державною мовою реалізується в окремих класах з навчанням відповідною мовою...” [33].

Згідно з законом “Про корінні народи України” 2021 року, корінними народами України є кримські татари, караїми та кримчаки. Закон затверджує

їхні права на самоврядування, самовизначення, правовий захист, участь у соціальному, економічному, культурному житті, підтримання традицій та звичаїв, релігійних вірування, культурних надбань тощо» [30].

Можливо, Російську Федерацію обурило, що до корінних народів України не внесли росіян, але жодних підстав робити це немає. Адже корінним народом вважається “автохтонна етнічна спільнота, яка сформувалася на території України, є носієм самобутньої мови і культури, має традиційні, соціальні, культурні або представницькі органи, самоусвідомлює себе корінним народом України” [30]. Також обов’язковим пунктом є те, що ця спільнота “не має власного державного утворення за межами України” [30].

Росіяни мають власне державне утворення, що уже робить неможливим і нелогічним віднесення їх до корінних народів України. Проте факт того, що росіяни не належать до корінних народів, не підтверджує те, що їхні права нещадно утискаються. Ця нація є однією з національних меншин, права котрої також чітко затвердженні в законодавстві та проілюстровані в роботі раніше.

На додаток можна звернутися до закону “Про національні меншини” 2022, де ще раз вказано, що люди, котрі належать до спільноти нацменшин мають права на самоідентифікацію, свободу слова та думки, участь у всіх сферах державного життя, на скликання мирних зібрань та створення об’єднань, використання своєї етнічно рідної мови та отримання освіти тощо [31]. Ознак дискримінації, серед яких основна – це нерівне здійснення прав через певні відмінності, не виявлено.

Усе наведене вище спростовує ще одну цитату Лаврова з виступу на переговорах в Анталії 10 березня 2022 року: “Ми хочемо Україну, котра буде дружньою... Україну, у якій не буде заборони російської мови, російської культури, російської православної церкви. Це все... віддзеркалено в законодавстві...” [11]. Міністр іноземних справ РФ наголошував саме на тому, що “був прийнятий закон про державну мову, у якому лише українська мова оголошувалася придатною до вживання, а всі інші мови так чи інакше утискалися” [11].

Дружній – це той, що пов'язаний з дружбою, взаємною доброзичливістю. І це зовсім не стосується питання державної мови, адже країни можуть бути в дружніх стосунках, але при цьому з різними державними мовами та навіть устроями. Заборони на російську мову та її утиск, спираючись на розглянуті вище закони, ми не зафіксували. До того ж, Ларовим факти були інтерпретовані неправдиво, адже в законі про державну мову українська визначається як єдина державна, але не єдина, котрою можна користуватися в країні. Українська є мовою діловодства, судочинства, державних органів і т.д., так само, як і російська в Російській Федерації (це буде детальніше розглянуто далі) [29; 44]. Але в повсякденному спілкуванні немає жодних заборон на використання інших мов, тож твердження, що “лише українська мова оголошувалася придатною до вживання” [11] є хибним. Сам факт функціонування державної мови в країні не може бути доказом дискримінації всіх інших мов.

Хибну аналогію, як, до речі, один із засобів маніпуляції під час ведення інформаційної війни, котрий ґрунтується на порівнянні та ототожненні понять, котрі насправді не є близькими, з метою ввести реципієнта в оману, можна помітити в одному з виступів Лаврова на прес-конференції за підсумками 77-ї сесії Генеральної асамблеї ООН 24 вересня 2022 року: “... Якби Ірландія заборонила англійську мову в школах, кінотеатрах, сфері комунікацій. Або якби Бельгія зробила б подібне з французькою, а Фінляндія зі шведською... відбувся в скандал” [27]. Після проведення аналогії політик додав: “Але у випадку з Україною протягом довгих років політика ліквідації всього російського ніколи не привертала до себе жодної уваги з боку ЗМІ Заходу” [27].

Справді, якщо б Ірландія заборонила англійську у сферах освіти, науки, культури та комунікацій, Бельгія – французьку, а Фінляндія – шведську, це б було порушенням чинного законодавства цих країн, адже ці мови на ряду з, відповідно, з ірландською, німецькою, нідерландською та фінською є державними мовами. А російська мова не має нині і ніколи не мала раніше

статусу державної в Україні. У сферах суспільного та політичного життя в будь-якій країні функціонує державна мова/мови, затвердені законодавством. Тому ніяких підстав надавати російській мові прав державної немає.

До того ж, наприклад, у Фінляндії, окрім державних мов, частина населення розмовляє карельською та саамською мовами. Вони не обмежуються в повсякденному використанні носіями, проте статусу державних не мають. Аналогічно зі статусом російської мови в Україні.

У інтерв'ю телеканалу ВВС Лавров сказав: “У вас вкладається в голову політичний курс, який проводив Київ останні 10 років, спрямований на скасування всього російського?” [37]. Аби конкретизувати власну думку, він додав: “Ви вважаєте “аби не було війни” означає можливість пониження росіян, Росії? ... «Аби не було війни» – це фраза глибоко укорінена в російському народі” [37]. Далі Лавров ще більше розкриває сутність цієї фрази: “Але ще укорінена гордість, те, що ми називаємо почуттям власної гідності, якого намагаються позбавити всіх росіян в Україні” [37].

Політичний курс, на який посилається міністр закордонних справ Російської Федерації частково був розглянутий вище. У представлених законами положеннях, котрі б стосувалися заборони всього російського. Російська мова не має статусу державної, проте не утискається та не пригнічується в сферах міжособистісного спілкування, як і інші мови національних меншин, котрі проживають на території України. Проте сформовано вислів таким чином, аби ввести слухача в оману, адже, що саме було в політичному курсі, котрий нібито викорінює російське, не названо. При цьому робиться акцент на неповазі до росіян і пригнічені їхньої гідності; цей факт постійно пов'язується з виразом “аби не було війни” [37], котрий ніби пов'язує два ці факти.

Тож тут також застосовується маніпуляція: відсутність війни ототожнюється з пригніченням росіян і країни в цілому, що формує

виправдання для воєнного насильства - захист прав, гордості та честі, на які нібито робить замах українська сторона.

Також, на одному з виступів Лавров наводить слова Володимира Зеленського, називаючи озвучене початком становлення процесу пригнічення росіян в Україні: “У серпні 2021 року пан Зеленський в одному з інтерв’ю голосно заявив, що на Сході України живуть навіть не обов’язково люди, а створіння” [27]. Далі він продовжив переказування слів Зеленського: “І якщо хтось в Україні із її жителів вважає себе росіянином, прагне розмовляти російською, то... таким людям він рекомендував забратися в Росію” [27]. І у підсумку Лавров заявив, що саме президент України “започаткував той процес, котрий зробив нестерпним проживання етнічних росіян в Україні” [27].

По-перше, до цього міністр закордонних справ Росії називав актами пригнічення мовні закони, котрі виходили в 2017, 2019 та 2019 роках [7]. Бачимо неспівпадіння в датах, адже неможливо в 2021 році розпочати те, що за його словами вже було розпочато в 2017.

По-друге, якщо розглянути повну цитату Володимира Зеленського, а не її переказ Лавровим стає зрозуміло, що зміст було викривлено. В інтерв’ю телеканалу “Дім” 5 серпня 2021 року президент України сказав: “Ті люди, які живуть нині на окупованій території Донбасу та Криму, мають зрозуміти – це не про те, що хтось когось кудись виганяє” [47]. Зеленський наголошує на тому, що жодного виселення не відбувається, а посиляється на факт захоплення українських територій: “Якщо ти живеш на території Донбасу... , тимчасово окупованому, і ти вважаєш... що ми росіяни – це велика помилка залишатися жити на Донбасі” [47]. Президент акцентує саме на факті окупації території та національній самосвідомості її жителів. На кінець він додає: “Це ніколи не буде російською територією” [47].

Цитата стосується окупованої Російською Федерацією території Донбасу та людей, котрі підтримують загарбницькі та протизаконні дії, які і передбачені самим процесом окупації як збройного захоплення. Причому

Зеленський вказав, що нікого не витискають із територій. Президент України не розділяв населення за етнічним чи мовним фактором, як це інтерпретував Лавров, а наголошував саме на факторі самоідентифікації та громадянської позиції [47].

Аби більше зануритися в тему мовних прав, якими часто спекулює Росія, наголошуючи, що російська мова утискається на теренах України, пропонуємо порівняти мовні закони України та Російської Федерації. Згідно з “Українським мовним законом”:

1. “Єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова” [29].

2. “Статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов’язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування” [29].

3. “Українська ... є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України” [29].

4. “На території Автономної Республіки Крим акти індивідуальної дії органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування оприлюднюються державною мовою” [29]. Проте далі додано: “можуть додатково оприлюднюватись у перекладі кримськотатарською мовою як мовою корінного народу в Україні” [29].

Українська мова згідно з законодавством є офіційною мовою:

- роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування [29];
- діловодства, документації, нормативних актів [29];
- офіційних документів [29];
- з’їздів, конференцій та інших форумів [29];

● сфери обслуговування (проте є поправка, що за бажанням клієнта персонал може обслуговувати його і іншою мовою, яка є зрозумілою та прийнятною для обох сторін) [29];

- спорту [29];
- електронних комунікацій і поштового зв'язку [29];
- транспорту [29];
- судочинства [29];
- справ про адміністративні порушення [29];
- прокурорського нагляду [29];
- юридичної допомоги [29];

● виборів та референдумів (проте у законі є поправка стосовно корінних народів та нацменшин. Згідно з нею в певних населених пунктах можна розповсюджувати агітаційні продукти не тільки українською мовою, а й дублювати відповідно мовами цих корінних народів і нацменшин) [29];

● міжнародних договорів та угод (є поправка, що мовою може виступати або державна або зрозуміла та загальноприйнята для всіх сторін інша мова) [29];

- збройних сил України та інших військових формувань [29];
- освіти (згідно з законами про освіту, котрі розглядалися раніше, мови національних меншин у цій сфері також захищені та мають певні права) [29];
- незалежних зовнішніх державних тестів і вступних іспитів [29];
- науки (українська мова або англійська) [29];
- інформатики [29];
- культури та книговидання (є поправка, що це не розповсюджуються на спеціалізовані книжки, наприклад, такі як підручники з вивчення іноземних мов, а також на книгарні, котрі спеціально створені для збереження та реалізації мов національних меншин та корінних народів України) [29];
- закладів охорони здоров'я [29];

- інформації та зв'язку (є поправка, що це не стосується ЗМІ, котрі видаються мовами корінних народів та нацменшин, знову ж таки задля збереження їхніх мов, традицій і самобутності) [29].

Тепер розглянемо закон про державну мову Російської Федерації. Згідно з ним:

1. “Державною мовою Російської Федерації на всій її території є російська мова як мова державотворчого народу, що входить до багатонаціонального союзу рівноправних народів Російської Федерації” [44].

2. “Використання російської обов'язково у сферах, визначених цим Федеральним законом, іншими федеральними законами...” [44].

3. Державна мова є обов'язковою для використання в:

- назвах і діяльності органів влади [44];
- організації та проведенні виборів і референдумів [44];
- судочинстві [44];
- офіційному опублікуванні міжнародних договорів і правових актів [44];
- назвах географічних об'єктів, написах на дорожніх знаках [44];
- документах, що засвідчують особу громадянина Російської Федерації [44];
- адресах відправників і одержувачів відправлень, що пересилаються в межах РФ, грошових переказах [44];
- освіті [44];
- засобах масової інформації [44];
- показах фільмів у кінотеатрах [44];
- публічних виконаннях творів літератури, мистецтва, народної творчості [44];
- державних, муніципальних інформаційних системах [44];
- інформації для споживачів [44];

- рекламі [44].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що закони подібні, адже державна мова є офіційною мовою в таких сферах, як освіта, судочинство, діловодство, у засобах масової інформації тощо. Тоді постає питання, що саме вважає Російська Федерація фактором утиску та пригнічення російської мови. Вона не має статусу державної, так само як і українська мова не є однією з державних у Росії. Проте в Україні вона є захищеною, як мова національних меншин.

Задля повноти аналізу пропонуємо розглянути мовні закони деяких республік, які входять до складу Російської Федерації. Обрано було Карачаєво-Черкеську Республіку, як найменшу за кількістю населення – 434,5 тисяч осіб станом на 2005 рік, а також Чуваську Республіку, котра є найбільшою за показником населення – 1 290 000 осіб станом на 2006 рік.

Згідно з мовним законом Карачаєво-Черкеської республіки від 14 червня 1996 року:

1. “Державними мовами в Карачаєво-Черкеській Республіці є абазинська, карачаївська, ногайська, російська та черкеська” [24].

2. Сфери поширення державних мов:

- органи державної влади, організації, підприємства, установи – затверджена тільки російська мова [24];

- симпозиуми та наради – обов'язково російська мова і мови, вибрані учасниками [24];

- прийняті закони та правові акти [24];

- вибори та референдуми – затверджена тільки російська мова, бюлетені друкуються тільки російською [24];

- офіційне діловодство – тільки російська мова [24];

- документація з назвами державних органів, організацій, підприємств, установ – законодавчо затверджена тільки російська мова [24];

- вивіски з найменуванням органів державної влади республіки [24];
- офіційні документи, які свідчать про статус громадянина, трудову діяльність, трудовий стаж, освіту і т.д. – тільки російською мовою [24];
- судоводство та діловодство в правоохоронних органах - обов'язково російська мова, а також за бажанням можуть вестися іншими державними мовами [24];
- нотаріальна справа – тільки російською мовою [24];
- засоби масової інформації [24];
- художня література [24];
- телебачення та радіомовлення [24];
- промисловість, будівництво, зв'язок, транспорт, енергетика та інші види будівництва – затверджено тільки російською мовою [24];
- обслуговування та комерційна діяльність – російською мовою, а також іншими мовами, котрі домовлені та погоджені договорами між учасниками [24];
- географічні назви та написи, топографічні позначення, назви населених пунктів, вулиць, площ [24];
- освіта [24].

Згідно з мовним законом Чуваської республіки від 25 листопада 2003 року:

1. “Державними мовами Чуваської Республіки є чуваська та російська мови.” [23]

2. “Алфавіт чуваської мови будується на графічній основі кирилиці” [23].

Сфери, на які поширюється використання державних мов:

- органи державної влади та місцевого самоврядування [23];
- офіційне опублікування законів [23];
- Бюлетені для голосування – російською мовою, за рішенням комісії - ще чуваською мовою [23];

- результати виборів, протоколи – російською мовою, за необхідністю - іншою [23];

- офіційне діловодство [23];

- офіційні документи, які свідчать про статус громадянина, трудову діяльність, трудовий стаж, освіту і т.д. [23];

- офіційна переписка та інші форми взаємостосунків з державними органами поза територією Чуваської республіки – тільки російською мовою [23];

- офіційна переписка між органами Чуваської республіки та організаціями – державними мовами [23];

- засоби масової інформації [23];

- нотаріальне діловодство – тільки російською мовою [23];

- промисловість, зв'язок, транспорт, енергетика [23];

- наука [23];

- культура [23];

- географічні об'єкти, написи, вказівники [23];

- міжнародна та внутрішньо економічна діяльність [23].

Підсумовуючі розглянуті мовні закони, ми можемо дійти висновку, що Російська Федерація, хоч і затверджує в законодавстві факт збереження та розвитку мов республік, у мовних законах обмежує сфери їхнього вжитку. В основних сферах, таких як діловодство, документація, діяльність органів влади, виборча кампанія, функціонує тільки російська мова, як основна. В офіційній міжнародній переписці – теж російська, а ось у межах республіки – інші державні. Це приклад обмеження корінних мов, які мали бути збереженими та розвиненими, а натомість були замінені на російську в провідних сферах діяльності та функціонування. Вагомим є також той факт, що в Карачаєво-Черкеській республіці, де офіційно затверджено 5 державних мов, вибори та референдуми проводяться виключно російською та навіть

бюлетені друкуються теж виключно російською мовою. Офіційні документи громадянина теж видаються тільки російською мовою, хоча це те, що підтверджує особу та містить всю інформацію про неї і мало б бути дубльовано не виключно однією з державних мов.

Також не можна назвати фактом збереження мови те, що на законодавчому рівні змінюється система письма. Російська Федерація затвердила, що алфавіт чуваської мови, котрий від початку був сформований на графічній основі латиниці, має будуватися на кирилиці, так само, як і алфавіт російської мови. Це яскравий приклад асиміляції та поглинення однієї мови іншою. Це процес роблення її максимально подібною до іншої, через нехтування її витокami та стирання ідентичності.

2.2. Мовне питання в статистичних даних та соціологічних опитуваннях

Під час аналізу інших цитат було виокремлено, що основним документом, на який спираються російські політики у своїх промовах, зокрема Володимир Путін і Сергій Лавров, є “Декларація про державний суверенітет України” 1990 року. У власних висловлюваннях вони акцентують увагу на пункті стосовно нейтралітету України та неможливості брати участь у жодних військових блоках і об’єднаннях [27].

Тож звернемося до загального визначення поняття “нейтралітету” як статусу держави, котра не бере участі в війнах між іншими державами, а також у військових блоках. Цей статус не передбачає міжнародного закріплення, а тому може бути зміненим у потрібний для того час. Нейтральна держава при цьому може укладати оборонні союзи в разі необхідності [17].

Із загального регламенту також слідує, що територія такої держави є недоторканною, тобто інші країни не можуть порушувати її суверенітет [17]. Так як Російська Федерація сама порушила цей принцип, то Україна має

закріплене право оборонятися збройним шляхом від спроб загарбання її територій. Цей пункт прописан у Декларації про державний суверенітет: “Територія Української РСР в існуючих кордонах є недоторканою і не може бути змінена та використана без її згоди” [6].

Стосовно пункту, до якого апелюють російські політики, а саме: “Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках” [6], то в ньому наявні твердження, котрі нині не є актуальними.

По-перше, Української Радянської Соціалістичної Республіки більше не існує: із 1991 року держава проголосила незалежність і набула назви Україна.

По-друге, у цьому пункті не проголошується нейтральний статус держави, а лише мовиться про подібні наміри в майбутньому [6]. Україна як незалежна держава дотримувалася неядерних принципів та нейтралітету, проте анексія Криму Росією та її збройний напад на територію Донбасу у 2014 році порушили затверджену територіальну цілісність України. Тож своїм нападом РФ спровокувала Україну до порушення принципу нейтральності задля оборони та збереження власних кордонів. Тож апелювання до цього пункту у 2022 році є неактуальним, адже ще з 2014 року Україна знаходилася в статусі проведення антитерористичної операції через незаконні дії РФ на її територіях.

Подібна ситуація була і з нейтральним статусом Республіки Молдови, котрий схожим чином порушила Російська Федерація. У 1995 році держава прийняла нейтралітет, котрий підтримала Росія, проте остання не вивела свої війська з Придністров'я. Через це Молдова була вимушена захищати свій повітряний простір, адже статус нейтралітету передбачає недоторканність кордонів держави та її територіальної цілісності [17].

Тож, апелювання до Декларацій про державний суверенітет України, зокрема до пункту про нейтральність держави, нині є недоцільним і

неактуальним, що підтверджує досвід України та інших країн, територіальна цілісність яких була порушена.

На іншому виступі Лавров заявив: “Поразка російськомовних в правах активно продовжується. В липні міська адміністрація Києва заборонила використовувати російську мову в художньому просторі” [20].

Висловлювання Лаврова йде врозріз із попередньо неодноразово згаданою ним “Декларацією про державний суверенітет”. Адже там вказано, що Україна є вільною у своїх рішеннях стосовно науки, культури та освіти, а також має забезпечувати “національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя” [6].

Цього положення українська влада дотримується. Це відображено і в сучасному законодавстві, зокрема в законі “Про мову”, згаданому раніше. Там так само затверджено, що українська мова є офіційною мовою науки та культури, а тому може вільно функціонувати [30].

Російські політики досить часто спекулюють цією темою, роблячи акцент на утисках у вживанні російської мови та пригніченні російськомовного населення. Ще одним з аргументів виступають твердження про велику частку росіян, які живуть на території України. В інтерв’ю медіагрупі “Радіо і ТБ Португалії” 30 червня 2023 року Сергій Лавров заявляє, що як мінімум 20 відсотків населення України це росіяни, а, окрім того, більше половини всього населення спілкується та думає саме російською мовою [13].

Пізніше, 4 серпня 2023 року, Лавров також заявляв, що російська мова є рідною для більшості населення [20].

Для спростування цих тези звернемося до статистики перепису населення України. Останній повний перепис населення відбувся в 2001 році. За його результатами більшу частину етнічного населення становили українці – 77,8%. Друге місце посіли росіяни з часткою 17,3%. 4,9% становили інші

національності, зокрема білоруси, молдавани, кримські татари, болгари, угорці, румуни та інші [25].

Стосовно мовного складу населення, то частка людей, які вважали українську мову рідною становила 67,5%, російську – 29,6%. Ці статистичні дані доводять хибність тверджень Лаврова, адже за офіційною інформацією росіяни не становлять 20 і більше відсотків населення України, і більше половини людей вважають рідною саме українську, а не російську мову. Можливо, Лавров спирався на статистику перепису населення 1989 року, де частка росіян в етнічній структурі становила 22,1%. Проте дані є неактуальними, адже до 2001 року відсоток зменшився на 4,8%. Проте навіть спираючись на дані 1989 року частка українців становила абсолютну більшість, а саме 72,7%, рідною вважали українську 64,6%, у той час як російськ – 32,9%, що не є половиною та більше, як заявляв політик, навіть спираючись на застарілі дані [25].

Аби більш глибоко та різнобічно аргументувати цю тему, пропонуємо взяти більш актуальні дані. Так як переписів населення більше не відбувалося, то можемо звернутися до офіційних опитувань. Перше з них провела компанія “Research & Branding Group” у період з 22 березня по 1 квітня 2022 року. Було опитано 2078 українців стосовно мови, якою вони користуються в повсякденному та робочому житті, а також щодо мови, яку вони вважають рідною [28].

Результати показали, що 62% опитаних вважають рідною українську мову, 44% користуються українською в міжособистісному спілкуванні і 42% користуються неї під час роботи та навчання. Рідною російську мову вважає значно менша частина - 36%, в міжособистісному спілкуванні користується 35% опитаних, а в роботі та навчанні – 36% [28]. Ці більш актуальні дані підтверджують попередню статистику: у цілому більше половини населення України вважають рідною українську мову та спілкуються саме нею.

Пізніше опитування, проведене “RatingGroup” з 16 по 20 серпня 2023 року, стосувалося цієї ж теми, але охопило більшу кількість респондентів, а саме

6050, до яких належало 700 людей зі статусом внутрішньо переміщених осіб і 750 біженців, котрі знаходилися закордоном [38]. Результати підтвердили попередню статистику: 82% опитаних вважають рідною мовою українську і 60% використовують її в міжособистісному спілкуванні. Російську рідною вважають 16% і в побуті виключно нею користуються 9% опитаних респондентів. Більш актуальне опитування показує динаміку у збільшенні кількості людей, котрі спілкуються українською мовою [38]. Це пов'язане не з утиском російської, а з воєнними діями та злочинами РФ, котрі вплинули на самосвідомість і самоідентифікацію населення.

Подібне заявляв і президент України Володимир Зеленський під час робочого візиту до Чеської Республіки 7 липня 2023 року: “Росія з моменту повномасштабного вторгнення, у більшості своїй, вбила “русскоязычных людей”. Війна на Сході, там було дуже багато людей, які розмовляли російською... Південна частина України...” [43]. Президент акцентує на територіях, де за статистикою найбільша кількість російськомовних людей. Потім він додає: “Всі регіони, про які я вам сказав, щоденно атакуються РФ... Багато людей, які розмовляли російською, переходять на українську через це” [43].

Отже, згідно з наведеними даними, частка українців в етнічному складі населення становить абсолютну більшість, а також кількість тих, хто вважає українську рідною мовою переважає половину всього населення.

Аби розкрити цей аспект з іншого боку, обґрунтованим є звернення до статистики перепису населення Російської Федерації, аби порівняти показники. Офіційні переписи відбувалися в 2002 і 2010 роках [34].

Згідно з переписом 2002 року частка росіян в етнічному складі становила 79,8%, а у 2010 – 77,7%. Українці у 2022 році становили 2,03%, у 2010 – 1,35%. Частка російськомовного населення станом на 2010 рік була 85,7% населення країни [34].

Ці показники досить подібні з українськими стосовно відсотку використання питомою часткою населення офіційної мови. Тобто

переважаюча кількість населення РФ є росіяни, які в більшості користуються російською мовою. Так само як в Україні переважаюча кількість населення є українці, котрі вважають рідною українську та в більшості користуються саме нею. Тому немає підстав для надання російській мові статусу державної, а також у використанні російської мови, як домінуючої, у сферах діловодства, судочинства, культури, освіти і науки.

Тенденція нав'язування значущості російської мови та обов'язку надати їй статусу державної в Україні простежується також і в інший висловлюваннях російський політиків. Зокрема, на інтерв'ю медіагрупі “Радіо і ТБ Португалії” Сергій Лавров заявив, що російська мова утискається, хоч вона і є офіційною мовою всієї системи ООН: “Ми воюємо не за території, а за людей, нашу історію, релігію, російську мову, котра є офіційною всієї системи ООН і котра зараз просто руйнується...” [13].

Окрім російської, офіційними мовами Організації Об'єднаних Націй також є англійська, арабська, іспанська, китайська та французька. Російська має такі самі права, як і інші офіційні мови ООН, у межах цього статусу. Тобто є однією з обов'язкових мов офіційних текстів і промов. Проте цей статус не передбачає введення цих мов як офіційних у країнах світу. Жодна з країн із офіційними англійською, арабською, іспанською, китайською чи французькою мовами не зверталася до України з вимогою надати їм статус державної через приналежність до рангу. Тому апелювання до цього факту є безпідставним, адже у межах статусу офіційної мови ООН російська мова зберігає за собою всі повноваження та права.

Висновки до Розділу II

Підсумовуючи все вище розглянуте, можемо зробити висновок, що основні російські тези стосовно українського “мовного питання” були спростовані. Серед них такі:

- український уряд на законодавчому рівні обмежує та пригнічує російську мову;
- російська мова заборонена в Україні на всіх рівнях, від офіційного до міжособистісного спілкування;
- російськомовне населення України та безпосередньо етнічні росіяни пригнічуються та дискримінуються політикою українського уряду;
- більшість населення України є російськомовними;
- російськомовне населення виселяється з території України;
- Україна зобов'язана надати російській мові статусу другої державної в країні.

В українському законодавстві не було виявлено пунктів, котрі дискримінують російську мову та її носіїв. Серед розглянутих законів, були ті, до яких апелювали російські політики у своїх виступах: “Про забезпечення функціонування української мови як державної” 2019 року [29], “Про освіту” 2017 року [32], “Про повну загальну середню освіту” 2022 року [33] та “Про корінні народи України” 2021 року [30].

А також для цілісної картини розуміння мовного питання ми розглянули мовні закони України, Російської Федерації та двох республік, котрі входять до складу Російської Федерації - Карачаєво-Черкеської [24] та Чуваської [23]. За допомогою порівняння основних положень та сфер поширення було виявлено, що мовне законодавство Російської Федерації та України дуже схожі в ключових статтях, а саме – мають єдину державну мову, котра поширюється на основні сфери функціонування, і винятки для мов національних меншин. У такому разі ствердження Сергієм Лавровим, що українське законодавство є дискримінуючим, суперечить саме собі, адже в ключових положеннях воно збігається з російським, яке Лавров дискримінуючим не позиціонує [7].

До того ж завдяки розгляду мовних законів вищезазначених республік, ми виявили акти пригнічення мов корінних народів з боку Російської Федерації. Адже державними мовами зазначені російська та мови відповідних корінних

народів, але в основних сферах, таких як діловодство, судочинство, документація поширена виключно російська мова. Наприклад, у Карачаєво-Черкеській республіці, де державними мовами є абазинська, карачаївська, ногайська, черкеська та російська, офіційні документи, котрі посвідчують особу, видаються виключно російською. Аналогічно тільки російською ведеться офіційна міжнародна переписка, нотаріальна справа, промисловість тощо [24].

Задля спростування факту того, що більшість населення України є російськомовною, було звернуто до даних переписів населення України та офіційних опитувань. У результаті було доведено, що рідною українську мову вважає більшість населення станом на 2001 рік, а саме 67,5% [25]. Більш сучасні опитування показали, що станом на 2023 рік цей показник значно виріс - до 82% [38]. Стосовно етнічного складу населення України, то російські тези про 20% етнічних росіян, котрі проживають на території країни, теж не були підтвержені [13]. Адже станом на 2001 рік дані офіційного перепису населення підтверджують, що частка росіян становить 17,3% [25].

Для глибини аналізу ми звернулися до даних російських переписів населення 2002 і 2010 років [34]. Дослідження показало, що частка російськомовного населення у 2010 році становила 85,7% [34], що майже збігається з показниками україномовного населення в Україні. Тож апелювання до етнічного та мовного складу населення України в контексті необхідності надання російській мові статусу другої державної є необґрунтованими.

Отже, факти дискримінації та пригнічення однієї мови іншою були виявленні тільки з боку Російської Федерації. Акти обмеження та заборони російської мови в Україні в українському законодавстві не наявні. Тези стосовно вагомості частки російського та російськомовного населення були спростовані, адже, за офіційними даними, саме україномовне населення становить більшість в Україні.

РОЗДІЛ III

КОНТРАРГУМЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СТОРОНИ ЩОДО «МОВНОГО ПИТАННЯ»

3.1. Аналіз основних українських контраргументів

Відповідь української сторони на висловлювання щодо утисків російської мови та дискримінації російськомовного населення є сталою, а саме – повне заперечення цього факту. У своїх промовах президент України Володимир Зеленський неодноразово наголошує, що жодного гніту на російську мову не існує. Серед його основних аргументів, по-перше, той факт, що велика частка військових у лавах української армії є російськомовними. Про це Президент наголошував на самому початку повномасштабного вторгнення: у 31 день війни Зеленський прозвітував про розмову з військовими в Маріуполі, котра відбувалася російською. Він ще раз підкреслив, що жодної дискримінації у ставленні до російськомовних військових не існує: “... Ми розмовляли з нашими військовими в Маріуполі..., котрі захищають це місто, ... російською мовою. Тому що в Україні немає і ніколи не було мовної проблеми...” [42].

Аби підтвердити ці дані не тільки зі слів Президента, а й народу, звернемося до статистики офіційних опитувань населення. 15 квітня 2023 року компанія “Active Group” провела опитування серед повнолітніх громадян України на тему того, чи можна вважати російськомовного військового патріотом України [19].

Вибірка становила 600 респондентів. Результати дослідження показали, що 58,5% опитуваних без вагань відповіли: “Так”, 25,3% – “Швидше так”. Тобто позитивний показник значно перевищив половину, тоді як “Ні” відповіли лише 2,6% опитаних [19]. Ця статистика доводить слова Володимира Зеленського стосовно відсутності гніту російськомовного населення, як і цивільного, так і тих, хто перебуває в лавах армії. Мова для

більшості опитаного населення – спосіб комунікації, а не чинник етнічної приналежності чи показник патріотизму.

Наступним з аргументів Володимира Зеленського є те, що серед населення східної частини України було найбільше російськомовних громадян, проте саме ці регіони найбільше зазнали руйнувань з боку Росії [22]. Аби довести цей факт звернемося до статистики кількості російськомовного населення в різних регіонах України станом на 2018 рік, зробленої групою “Радіо Свобода” [36].

Серед областей переважають за кількістю російськомовного населення Донецька, Луганська, Харківська, Миколаївська, Одеська, Херсонська та Київська [36]. А тепер звернемося до офіційної статистики найбільш постраждалих від війни міст України станом на 2023 рік [39].

Серед них майже повністю знищені міста такі як Маріуполь, Волноваха, Вугледар, Мар’їнка – Донецька область, Рубіжне, Лисичанськ – Луганська область, Куп’янськ, Ізюм – Харківська область, Буча, Ірпінь – Київська область, Херсон – Херсонська область. Отже, найбільш постраждалими областями є саме Донецька, Луганська, Харківська, Київська та Херсонська [39].

Тому слова Володимира Зеленського є повністю підтвердженими, адже найбільш зруйнованими областями є саме ті, де частка російськомовного населення була найвищою. Ці дані також суперечать висловам російських політиків стосовно захисту російськомовного населення в Україні шляхом воєнних дій. Адже внаслідок дій РФ найбільших втрат і збитків понесли саме російськомовні громадяни України, котрі проживали на атакованих, окупованих і зруйнованих територіях.

І останнім із основних аргументів Володимира Зеленського стосовно українського “мовного питання” є добровільний перехід населення з російської на українську мову, внаслідок описаних вище причин, а саме руйнування міст і воєнних злочинів РФ. У своїх висловлювання Президент наголошує, що частка україномовних громадян зростає через їхнє особисте

бажання припинити говорити мовою загарбників, а не через примусові обмеження у використанні російської мови: “Це правда, що багато людей перейшли на українську мову самі, тому що є ненависть до того, що зробили російські війська” [22].

Подібне заявляє і Олена Зеленська, коли говорить про “мовне питання” в Україні: “Багато хто переходить на українську мову, навіть якщо раніше не розмовляв українською тому, що зазнав російської агресії та не хоче мати нічого спільного з агресорами” [40].

Перша леді України акцентує саме на добровільному переході населення на українську мову як свідомий прояв протесту загарбницьким і злочинним діям РФ на території України. Олена Зеленська наголошує, що жодних заборон чи утисків російської та інших мов не існує в Україні, а громадяни вільні самостійно обирати, якою мовою спілкуватися в повсякденному житті: “І ніхто не має права диктувати їм, якою мовою висловлювати свою любов до Батьківщини. Так було й так буде” [40].

Задля підтвердження цього факту звернемося до даних офіційних опитувань. Із 13 по 21 грудня 2022 року було проведене опитування Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова [16].

Вибірка становила 2018 респондентів та охоплювало всі області України. Порівняно з даними 2021 року частка людей, котрі в побуті спілкуються українською мовою зросла з 64% до 71%. Також відсоток тих, хто вважає українську мовою рідною зріс на 10% і становив 87% [16].

Задля повноти аналізу розглянемо ще одне офіційне опитування серед населення України на подібну тему. 18–19 жовтня 2022 року компанією “Gradus Research” було проведено дослідження [48].

Аудиторія складала 1000 повнолітніх громадян з усієї України. Результати показали, що кількість тих, хто почав більше спілкуватися українською зросла на 42%, а тих, хто перейшов на неї повністю – на 14% [48].

Отже, підсумовуючи дані, можна зробити висновок, що слова президента України Володимира Зеленського є правдивими, адже з початку війни поступово зростає частка україномовного населення, котре добровільно переходить на державну мову в міжособистісному та діловому спілкуванні.

3.2. Аналіз виявлених фактів дискримінації української мови

Президент неодноразово спілкувався російською у власних виступах та інтерв'ю. “Я спокійно спілкуюся з вами. І коли хтось говорить зі мною російською в Україні, я переходжу на російську мову. Я президент” [21], с – заявляє Зеленський на інтерв'ю з російськими ЗМІ “Медуза”, “Дождь”, “Комерсант” 27 березня 2022 року.

На згаданому раніше інтерв'ю Зеленський неодноразово висловлює бажання укладення договору про повагу до мов-сусідів. Подібний документ президент розглядає як спосіб урегулювати мовне питання, котре гостро постає в Україні. Основними положеннями мали б стати дзеркальна повага до мови, історії, культури країн, котрі його підписали б. До них могли б належати Росія, Угорщина, Польща та Румунія, за словами голови держави, і також логічно, що і Молдова, Словаччина та Білорусь, котрі теж межують із Україною. Зеленський наголошує, що в Україні живе велика кількість меншин, тому правильним було б врегулювати статус, права і положення їхніх мов всередині країни [21].

Про укладення договору Зеленський згодом також згадував і на брифінгу з Президентом Польщі 22 травня 2022 року: “Я хотів би, щоб закони та договори були підписані та ратифіковані з сусідами України” [8].

Тоді Анджей Дуда підтримав його ініціативу [8].

Проте російська сторона продовжує наголошувати на вищому статусі російської мови в Україні, постійно стверджуючи, що саме російська є рідною та найбільш вживаною серед більшості населення України. Тож принцип дзеркальної поваги до мов, який хотів запровадити Зеленський, є повною

протилежністю до дій Російської Федерації, котра звинувачує Україну в утисках російської мови, і разом із тим дискримінує українську на тимчасово окупованих територіях. Про це неодноразово заявляє Володимир Зеленський у своїх виступах і зверненнях: “Перестати грати в якісь закриття шкіл в Україні. Хочете російську школу... відкривайте, але за умови: ви відкриваєте у нас, ми відкриваємо у вас” [21]. Президент наголошує, що розвиток російської мови на території України та української на території Росії можливий, проте за умови взаємної поваги до мов один одного, можливості вільного вибору та відсутності гніту. Зеленський підкреслює: “Яке ставлення хочемо до російської мови? Це ваша мова, державна мова Російської Федерації, все має бути справедливим. Поважайте нас і нашу мову державну українську” [21].

Про факт обмеження використання української мови на окупованих територіях також згадано на офіційному сайті Уповноваженого із захисту державної мови: “На тимчасово окупованих територіях громадяни України не мають можливості вільно використовувати українську мову в усіх сферах публічного життя” [41]. Також конкретизується, що “відсутній доступ до україномовних медіа, а заклади культури не ведуть діяльності українською мовою” [41]. У матеріалі зазначено про послідовне тотальне викорінення української мови на території Республіки Крим: заборону її використання в діловодстві, її заміна російською в освітніх організаціях, як дошкільних, так і загальноосвітніх, і вищих [3]. Також ще у 2017 році російські ЗМІ заявляли, що всі школи Донецької області перейшли на виключно російську мову викладання [18]. Подібна ситуація була на території Луганської області, де так само українська мова була витіснена з основних сфер життя [41].

Тож із 2014 року Російською Федерацією проводилася поступова асиміляція української мови, котра, хоч і лишала статус однієї з державних, проте була викорінена зі сфер вжитку та була повністю замінена на російську. У 2014 році РФ проголосила на окупованих територіях ще однією офіційною мовою російську, у 2017 – усі школи перейшли на виключно російську мову

викладання, а в 2020 році українська була виключена зі списку державних мов на територіях Луганської та Донецької областей [41]. Ці дії були неправомірними та дискримінуючими, адже статистика офіційного перепису населення 2001 року доводила, що 56,9 % населення Донецької області і 58% Луганської області вважали себе українцями. Ці дані показують, що українці – більше половини всього населення цих областей [25]. Проте РФ виключила українську мову зі списку державних на цих територіях, хоча її представники неодноразово спиралися на “хибний”, як вдалося довести раніше, факт того, що більше половини населення України – російськомовні або росіяни. Цей факт виступав аргументом до надання російській мові статусу державної на території України, хоча, згідно з інформацією офіційних даних, представники РФ зробили повністю протилежне - позбавили можливості розвитку та вжитку української мови на територіях, де більше половини населення становили українці [41].

Нині подібна ситуація продовжується, українська мова утискається на тимчасово окупованих територіях. У Херсоні до списку державних мов була внесена російська. Ще в 2022 році Кирило Стремоусов, тогочасний заступник голови військово-громадської адміністрації, заявив про це і додав: “Основною мовою діловодства, спілкування та всіх державних питань державного стане російська. Українську ми не забороняємо і не будемо будь-яким чином грати в якісь мовні історії” [4]. Проте, заявляючи про вільне функціонування української, він додав, що навчання в освітніх закладах відбуватиметься російською мовою, а україномовні класи формуватимуться тільки на вимогу [4].

Аналогічна ситуація нині простежується і на окупованих територіях Запорізької області. У 2022 році Володимир Рогов, член ради військово-громадянської адміністрації регіону, заявив, що російська мова тримає статус державної [35]. Він зазначив: “Російська рідна мова для Запорізької області. Більше 80% жителів регіону вважають російську рідною, 100% розуміють її, спілкуються і найчастіше використовують в будь-якій діяльності” [35]. Також

діяч додав: “Російську вже де-факто можна вважати державною, де-юре вона отримає цей статус найближчим майбутнім” [35]. Хоча ці факти є хибними, адже, згідно зі статистикою офіційного перепису населення 2001 року, 70,8% усього населення Запорізької області є українцями і 50,8% вважають рідною мовою саме українську [25]. Проте попри це продовжилася політика витіснення української мови та заміни її на російську на тимчасово окупованих територіях Запорізької області.

Міністерка освіти та науки Запорізької області Олена Шапурова у березні 2023 року заявила, що з наступного першого вересня буде скасоване обов’язкове вивчення української мови. Російська мова та література вивчатимуться за сталим планом, по 9 годин на тиждень і, за бажання батьків, навантаження може бути збільшене. Українська ж не вивчатиметься взагалі, а класи з її вивчення матимуть змогу бути сформованими тільки на вимогу [35].

Це є зафіксованими фактами утисків і дискримінації української мови на тимчасово окупованих територіях, котрі проводяться представниками Російської Федерації. Адже за даними перепису населення 2001 року 70,8% населення Запорізької області і 82% населення Херсонської області становлять українці, що є абсолютною більшістю [25]. Тому факт виключення української мови зі сфер діловодства, культури та навчання є незаконним і статистично непідтвердженим. Тож слова президента України Володимира Зеленського є повністю доведеними: “Руйнуючи культурну спадщину, ворог і нині на окупованих територіях забороняє навчання державною мовою, вилучає книги, фізично розправляє з усіма, хто живе з Україною в серці” [1].

На ток-шоу політик і віцеспікер Держдуми Петро Толстой сказав: “Братній народ уже не в хатиночках. Братній народ змінив мислення, імена, як оця Ганна Мальяр. Вона ж не "Ганна", вона "Аня"” [2]. І як підсумок до сказаного російських посадовець додав: “Просто, щоб бути більш незалежною, вона поставила літеру "Г". І ось ці всі незалежні будуть знищені” [2].

У цьому висловлюванні простежується факт неповаги до української мови та її несприйняття. Адже політик відкрито заявляє, що український правопис

імені є хибною та спотвореною формою російських слів, хоча фактично це є просто академічно правильною формою написання за українським правописом. Спікер не тільки намагається асимілювати українську мову з російською, а й розпалює ворожнечу, підбурюючи аудиторію до фізичного знищення носіїв української мови. Хоч, зазначимо, саме утиски російської мови та бажання захистити російськомовне населення – є головними причинами, за словами, розглянутих російських політиків, збройного нападу РФ на Україну. Проте під час розгляду цитат російських і українських політиків та їхнього підґрунтя дискримінація мови простежується саме з боку Російської Федерації у ставленні до української мови.

Висновки до Розділу III

Отже, після розгляду цитат президента України Володимира Зеленського та його дружини, першої леді, Олени Зеленської можна зробити висновок, що тези, котрі вони висувають абсолютно протилежні тезам російських політиків, котрі розглядалися в роботі раніше. Серед основних контраргументів:

- російська мова ніколи не була заборонена в Україні ні на законодавчому рівні в сферах державного функціонування, ні в міжособистісному спілкуванні;

- в Україні захищається свобода слова та думки, тому кожен має право обирати мову, якому він спілкуватиметься в повсякденному житті;

- російськомовні не пригнічуються на теренах України;

- частина українських військових вільно розмовляє російською та не зазнає дискримінації;

- Російська Федерація за час збройного вторгнення нанесла найбільше збитків саме на територіях, де за статистикою проживає найбільше російськомовних громадян, що йде врозріз із російським твердженням про захист російськомовного населення в Україні;

- населення переходить на українську мову добровільно як акт протесту проти насильницьких дій РФ на території України.

Володимир Зеленський на конкретних прикладах доводить відсутність дискримінації російської мови, розмовляючи на офіційних інтерв'ю російською, звертаючись до спільноти цією мовою [21]. І Президент, і його дружина часто звертають увагу на велику кількість російськомовних українців, котра зараз бере участь у воєнних діях та боронить Україну від російських загарбників. Основна ідея, яку просуває українська сторона, це те, що мова не дорівнює громадянській та патріотичній позиції; кожен в праві обирати, якою мовою спілкуватися [40].

Задля підтвердження цих даних ми звернулися до статистики офіційних опитувань серед населення. Результати показали, що 83,8% людей вважають російськомовних військових патріотами України, що доводить відсутність факту дискримінації через мовну ознаку серед цивільного населення [19].

Також була підтверджена і теза Володимира Зеленського стосовно того, що РФ здебільшого знищила саме російськомовні території України [22]. Згідно з даними 2018 року найбільша кількість російськомовних українців проживала на територіях Донецької, Луганської, Харківської, Миколаївської, Одеської, Херсонської та Київської областей [36]. Саме ці області входять до списку найбільш постраждалих під час війни станом на 2023 рік [39]. Це не тільки підтверджує аргумент Володимира Зеленського, а й спростовує одну з основних російських тез – збройний напад задля звільнення російськомовного населення та його захист.

Українські діячі підтверджують і факт того, що після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року, значна частина українців переходить у повсякденному спілкуванні на державну мову. Проте у своїх висловах вони роблять акцент, що це відбувається добровільно та без примусу, виключно з бажання самих громадян. У країні функціонує українська мова, як державна, проте разом із тим за людьми залишається право обирати мову спілкування [22]. Це також було підтверджено офіційними

даними опитувань, котрі показали, що частка українців, котрі за час повномасштабного вторгнення почали спілкуватися українською зростає на 42% порівняно з довоєнним часом [48].

Аби врегулювати “мовне питання” Володимир Зеленський має ініціативу укласти договір про взаємну повагу до мов, історії та культур країн-сусідів України. Він передбачатиме дзеркальні повагу та прийняття інших мов, особливостей і цінностей з метою досягти злагоди та миру між країнами-сусідами [8]. Це стосується фінальної тези, яку просувають українські політики, а саме - небажання РФ поважати та сприймати українську мову як самостійну та проведення політики її асиміляції та викорінення на тимчасово окупованих територіях. Це твердження доводять історичні дані з 2014 до 2023 року стосовно поступового заміни української мови російською, а в подальшому і позбавлення її статусу державної на окупованих територіях Донецьку, Луганську та Криму. Це підкріплюється і офіційними заявами російських представників про затвердження російської мови як державної та про перехід шкіл на російську мову на тимчасово окупованих територіях Херсонської та Запорізької областей. Це можна вважати фактом мовної дискримінації з боку РФ, адже, згідно зі статистикою перепису українського населення, на цих територіях більше половини – українці. Тому виключення української мови з основних сфер вжитку є неправомірним [41].

Отже, результати дослідження промов українських політиків та зіставлення їх із офіційними даними допомогли довести правдивість основних висунутих тез. Фактів мовної дискримінації з боку України не виявлено. Проте зафіксовано факти утиску української мови та її поступового витіснення на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях.

ВИСНОВКИ

Згідно з метою роботи, були виконані всі поставлені завдання. А саме, на конкретних прикладах було проілюстровано, яким чином російські політики репрезентують українське “мовне питання”. А також цитатами українських діячів було продемонстровано українську позицію стосовно цього. Ми виявили, що тези російської та української сторін стосовно положення російської мови в Україні, факту її утиску та обмеження є абсолютно протилежними. Адже згідно з висловами Сергія Лаврова російська мова є забороненою в Україні, а російськомовне населення постійно пригнічується [7]. А відповідно до слів Володимира Зеленського російська мова ніколи не була забороненою на теренах України, і нині можливість нею користуватися визначається тільки особистим бажанням кожної людини, що є складовою невід’ємного права свободи думки та вибору [21]. Усі обрані вислови були досліджені та проаналізовані шляхом зіставлення сказаного з законодавством, офіційною статистикою, даними опитувань та зафіксованими історичними фактами.

Також були розглянуті комунікаційний і правовий аспекти “мовного питання”. Тобто ми проаналізували закони, до яких безпосередньо апелюють російські політики. Як результат основні тези російської пропаганди були спростовані, адже згідно з українським законодавством:

- українська мова є єдиною державною в країні, але разом із тим підтримується розвиток мов корінних народів [29];
- мови національних меншин підтримуються на законодавчому рівні та не дискримінуються в Україні [31];
- на теренах України кожен може обирати мову міжособистісного спілкування, у цьому аспекті немає жодних заборон [29];

- російська мова не є забороненою: немає жодного положення законодавства, де йде мова про заборону користування російською мовою [29].

Також аби більше зануритися в тему мовних прав, якими часто спекулює Росія, наголошуючи, що російська мова утискається в Україні, було проаналізовано та порівняно мовні закони України [29] та Російської Федерації [44]. Розглядалися статті з вказівкою на те, які мови є державними, а також сфери, на які поширюється їхнє використання. Підсумовуючи мовні закони, ми дійшли висновку, що вони є дуже подібними, адже і в Україні, і в Російській Федерації:

- єдина державна мова;
- її використання поширюється на всі основні сфери, такі як, наприклад, робота державних органів, діловодство, судочинство, освіта, культура та інші;
- в міжособистісному спілкуванні дозволене використання будь-яких мов, зручних для особи.

Це дозволило дійти висновку, що немає жодних підстав стверджувати, що російська мова забороняється чи обмежується на теренах України.

Для повноти аналізу також були проаналізовані мовні закони республік, котрі входять до складу Російської Федерації. Ми обрали Карачаєво-Черкеську – найменшу за кількістю населення та Чуваську – найбільшу за вказаним показником. Огляд і аналіз показали, що Російська Федерація обмежує інші державні мови, окрім російської. Саме російська мова є мовою офіційного функціонування в основних сферах, документації. До того ж доказом стирання ідентичності та асиміляції мов корінних народів є факт зміни графічної основи чуваської мови з латиниці на кирилицю, аби зробити алфавіт максимально подібним до російського. Тож прояви обмеження та утиску інших мов були помічені тільки з боку Російської Федерації [23; 24].

Були також проаналізовані цитати, в котрих російські політики не посилалися на законодавство, проте за рахунок підміни понять та хибної інтерпретації цитат українських політиків маніпулювали аудиторією з метою

нав'язати основні пропагандистські тези та вкорінити їх як істинні в думках реципієнтів [11; 27; 37].

Також було розкрито й історичний контекст, адже задля спростування чи підтвердження висловлених політиками тез було звернено до історичних даних. Завдяки цьому вдалося довести факт дискримінації Російською Федерацією української мови на тимчасово окупованих територіях. Було зафіксовано неправомірні факти витіснення української мови з основних сфер вжитку та заміни їх російською, незважаючи на офіційні дані про кількість етнічно українського населення на цих територіях [41].

Таким чином останнє з завдань, а саме аргументування, чому обрані вислови є хибними, неправдивими та маніпулятивними, також було виконане. За допомогою детального розбору цитат, а також співвіднесення їхніх основних ідей з законодавством, статистичними даними та історичними фактами, а також спираючись на контраргументи українських політиків та їхнє підґрунтя, ми змогли розкрити, якими є комунікативний, правовий та історичний аспекти українського “мовного питання” у промовах російських політиків за 2022–2023 роки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вітання Президента з нагоди Дня української писемності та мови president.gov.ua URL: <https://www.president.gov.ua/news/vitannya-prezidenta-z-nagodi-dnya-ukrayinskoji-pisemnosti-ta-79025> (дата звернення: 11.05.2023).

2. "Вони – сильно незалежні": у Держдумі закликають знищити українців. 24 Канал. URL: https://24tv.ua/rosiyska-propaganda-petro-tolstoy-vistupiv-tsinichnoyu-zayavoyu_n2347398 (дата звернення: 20.03.2024).

3. В Севастопольской ГГА перешли на русский язык в делопроизводстве и документообороте. *Новый Севастополь*. URL: https://new-sebastopol.com/news/novosti_sevastopolya/V_Sevastopolskoj_GGA_pereshli_na_russkiy_yazik_v_deloproizvodstve_i_dokumentoborote (дата звернення: 20.03.2024).

4. В Херсонской области намерены сделать русский язык государственным. *Коммерсантъ*. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5367106> (дата звернення: 20.03.2024).

5. Декларация о государственном суверенитете Российской Федерации от 12.06.1990. URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_23676/ (дата звернення: 20.03.2024).

6. Декларация про державний суверенітет України: Декларация Верховной Рады Укр. Рад. Соціаліст. Респ. від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 20.03.2024).

7. Заседание Совета Безопасности ООН 22.09.2022, 2022. REN TV. URL: <https://ren.tv/player/video/embed/1026829#autoplay=1> (дата звернення: 10.05.2023).

8. Зеленський хоче договори про взаємну повагу з сусідніми країнами. Крім тих, які «вважають себе господарями на нашій землі». Новини України та Світу. Головні і останні новини. *NV*. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/zelenskiy-hoche-pidpisati-dogovori-pro->

vzajemnu-povagu-z-susidnimi-krajnami-50244285.html (дата звернення: 20.03.2024).

9. Зміст статті очільника МЗС рфс.лаврова «про інсценування як метод політики Заходу». *Центр протидії дезінформації | Головна сторінка*. URL: https://cpd.gov.ua/main/czpd_analizuye-16/ (дата звернення: 01.03.2024).

10. Інтерв'ю Міністра іноземних справ Росії С. В. Лаврова телеканалу «Би-Би-Си», Санкт-Петербург, 16 июня 2022 года, 2022. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/themes/id/1818228/ (дата звернення: 10.05.2023).

11. Итоги переговоров Лаврова и Кулебы | ПРЯМОЙ ЭФИР | 10.3.22, 2022. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/live/E_lfKUj_OzQ?feature=share (дата звернення: 04.04.2023).

12. Інформаційна війна. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-12460> (дата звернення: 02.03.2024).

13. Лавров заявил, что Россия воюет не за территории, а за русских людей. *ТАСС*. URL: <https://tass.ru/politika/18165039> (дата звернення: 06.03.2024).

14. Лавров удивлен запретом русского языка на Украине даже в быту. *vesti.ru*. URL: <https://www.vesti.ru/article/3180395> (дата звернення: 04.04.2023).

15. Министерство иностранных дел Российской Федерации. Пресс-конференция С. Лаврова по итогам 77-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BW1zObzv3Mk> (дата звернення: 15.05.2023).

16. Національна культура та мова в Україні: зміни в громадській думці після року війни. *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. URL: <https://dif.org.ua/article/natsionalna-kultura-ta-mova-v-ukraini-zmini-v-gromadskiy-dumtsi-pislya-roku-viyni> (дата звернення: 14.03.2024).

17. Нейтралітет. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Нейтралітет#:~:text=Стабільну%20версію%20бул>

о%20перевірено%2026,від%20участі%20у%20військових%20блоках. (дата звернення: 20.03.2024).

18. Образование в ДНР перешло на русский язык – Захарченко – *KP.RU*. *donetsk.kp.ru*. URL: <https://www.donetsk.kp.ru/online/news/2768816/> (дата звернення: 20.03.2024).

19. Опитування показало, як українці ставляться до військових, які говорять російською мовою. *UKR.NET*. URL: <https://www.ukr.net/news/details/society/96955045.html> (дата звернення: 13.03.2024).

20. Ответ Министра иностранных дел Российской Федерации С. В. Лаврова на вопрос журнала «Международная жизнь» относительно инициатив по украинскому урегулированию, 4 августа 2023 года. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1899634/ (дата звернення: 06.03.2024).

21. Офіс Президента України. Володимир Зеленський відповів на запитання представників російських ЗМІ. 2022. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=OUHkL-_aYeA (дата звернення: 11.05.2023).

22. Офіс Президента України. Володимир Зеленський дав інтерв'ю проекту *Nieuwsuur* нідерландського каналу *NOS*. 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BXY7O8BzuDY> (дата звернення: 15.05.2023).

23. О языках в Чувашской Республике от 25 ноября 2003 года. №36. URL: <https://docs.cntd.ru/document/802015027> (дата звернення: 15.05.2023).

24. О языках народов Карачаево-Черкесской Республики от 14 июня 1996 года № 104-XXII: с изменениями на 3 ноября 2020 года. URL: <https://docs.cntd.ru/document/802053301> (дата звернення: 15.05.2023).

25. Перепис населения України. 2001. *Вікіпедія*. URL: [https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Перепис_населення_України_\(2001\)](https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Перепис_населення_України_(2001)) (дата звернення: 13.03.2024).

26. Пресс-конференция С.Лаврова по итогам СМИД «Группы двадцати». Нью-Дели, 2 марта 2023 г. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=kzG_r-ryJKQ (дата звернення: 10.05.2023).

27. Пресс-конференция С. Лаврова по итогам 77-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BW1zObzv3Mk> (дата звернення: 15.05.2023).

28. Проект «Мови спілкування українців». *Wayback Machine*. URL: https://web.archive.org/web/20160304190106/http://www.rb.com.ua/upload/media_library/PR_Ry_Ukr_2012.pdf (дата звернення: 13.03.2024).

29. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII : станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

30. Про корінні народи України : Закон України від 01.07.2021 р. № 1616-IX: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

31. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13.12.2022 р. № 2827-IX: станом на 10 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

32. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII: станом на 24 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

33. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX: станом на 24 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 15.05.2023).

34. Росстат – Переписи населення. *Федеральная служба государственной статистики*. URL: https://rosstat.gov.ru/perepisi_naseleniya (дата звернення: 13.03.2024).

35. Русский язык в Запорожской области станет государственным. *РИА Новости*. URL: <https://ria.ru/20220609/zaporozhe-1794332954.html> (дата звернення: 20.03.2024).

36. Свобода Р. Інфографіка: якою мовою українці говорять вдома? *Radio Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/what-ukrainians-speak-at-home/28994291.html> (дата звернення: 13.03.2024).

37. Сергей Лавров: «Меня глаза Запада не интересуют вообще» | Интервью Би-би-си. 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KIw5gnabMTM> (дата звернення: 11.05.2023).

38. Соціологічне дослідження до дня незалежності: уявлення про патріотизм та майбутнє України (16–20 серпня 2023). *Rating Group*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/soc_olog_chne_dosl_dzhennya_do_dnya_n_ezalezhno_uyavlennya_pro_patr_otizm_ta_maybutn_ukra_ni_16-20_se.html (дата звернення: 13.03.2024).

39. Туди прийшов «руський мир»: які міста України були повністю або частково зруйновані під час війни. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/03/infografika/suspilstvo/tudy-pryjshov-ruskyj-myr-yaki-mista-ukrayiny-buly-povnistyu-abo-chastkovo-zrujnovani-vijny> (дата звернення: 14.03.2024).

40. «У війни жіноче обличчя». Олена Зеленська в інтерв'ю *Die Welt* розповіла, що зараз означає бути українкою. *Новое время – Красота и мода, отдых и развлечения, шоу-бизнес, психология, ЗОЖ – НВ ЛАЙФ*. URL: <https://life.nv.ua/ukr/znamenitosti/olena-zelenska-ukrajinki-ne-zhertvi-interv-yu-die-welt-novini-ukrajini-50252806.html> (дата звернення: 10.05.2023).

41. Уповноважений із захисту державної мови – Огляд щодо обмеження функціонування української мови на тимчасово окупованих територіях України. *Уповноважений із захисту державної мови*. URL: https://mova-ombudsman.gov.ua/oglyad-ukrayinskoji-movi-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-ukrajini#_ftn37 (дата звернення: 20.03.2024).

42. Фабрика новин. Зеленський: про російську мову, допомога Україні, злочини орків / Україна 24. 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eDGxVmxejсА> (дата звернення: 10.05.2023).

43. Факти ICTV. Виселення російськомовних? Тверда відповідь Зеленського. 2023. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=x0zgYUfRJGU> (дата звернення: 02.03.2024).

44. Федеральный закон "О государственном языке Российской Федерации" от 01.06.2005 № 53-ФЗ. URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_53749/ (дата звернення: 15.05.2023).

45. Центр протидії дезінформації при РНБО України. *Центр протидії дезінформації*. URL: <https://cpd.gov.ua/> (дата звернення: 01.03.2024).

46. Чому росіяни виправдовують вторгнення в Україну | Центр протидії дезінформації. *Центр протидії дезінформації | Головна сторінка*. URL: <https://cpd.gov.ua/main/chomu-rosiyany-vypravdovuyut-vtorgnennya-v-ukrayinu/> (дата звернення: 01.03.2024).

47. Эксклюзивное интервью президента Украины Владимира Зеленского телеканалу "Дом". 2021. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_v3cLAL48d0 (дата звернення: 10.05.2023).

48. 57% українців перейшли, або стали частіше спілкуватись українською. *Суспільне | Новини*. URL: <https://suspilne.media/299240-57-ukrainsciv-perejsli-abo-stali-castise-spilkuvatis-ukrainskou-z-24-lutogo-opituvanna-suspilnogo/?fbclid=IwAR3TN2eSVQFcC5YnoUhlaGe2GeVqQalLoeNBgKJql6SXqEt2vKbgvGzMBd8> (дата звернення: 14.03.2024).